

Almanac de Interlingua

Numero 39 – Martio 2013

Editor: Cláudio Rinaldi (almanacdeinterlingua@yahoo.com.br)

Interlinguamor

Un poema de amor a Interlingua scripte per Aender dos Santos

Io ama con passion del carne,
ecstase de spirito e plaser de fruition
Le gusto dulce de iste lingua intra mi bucca:
Follia del sensos, expression de mi actos;
Carneval e meditation unite
Per le dialectica vibrante del signos verbalisate.
Io vole haber lo libere percurrente mi corpore
Per undas de energia, spasmos de allegressa;
Io vole haber su grammatica
Ethereemente in mi venas currente:
Io va mangiar activemente su verbos,
Alimentar me incantate per su adjectivos,
Biber inebriate-lucide in le fontana de su substantivos;
Io va devenir unic con illo.
Io vole sudar lo in cata poro, sentir lo in cata pilo.
Que illo se face mi sexte senso,
Mi septime celo, mi octave meravilia!
Lingua inquiete intra mi bucca, face te calme,
Tote le mundo es tue, tu es le scafolt del pensatas
Que construe le natura human
E que describe le infinitate del Universo splendide.
Lingua agitate, io te ama assi in tu movimientos
Que da vita al ideas.
Lingua lascive lingua corpore lingua sancte lingua spirito;
Lingua vento lingua brisa lingua lava lingua vulcano.
Io ama con passion del carne,
ecstase de spirito e plaser de fruition
Le lingua inter le linguas que habita mi bucca:
Io non te traia con le latino, con le nordico, con le slavo,
Nam tu es tote le bello que illos son.
Nunc veni, dormi con me, in me, io te ama hodie e sempre;
Demane apparera le aurora e tu transformara le mundo!

Iste poema appareva publicate in le revista *Internovas*, del Union Brasilian pro Interlingua, in le anno 2001 (numero 101). On pote trovar lo sur *Recolta Floreal*, blog litterari de Aender dos Santos, in le adresse electronic http://recolta-floreal.blogspot.com.br/2006/04/interlinguamor_25.html.

Physica o philosophia?

Le celebre accelerator de particulas del Organisation Europee de Recerca Nuclear (plus ben cognite sub le sigla CERN) es situate in un tunnel a 100 metros de profunditate in le region de Geneva, in Suissa. Intra iste tubos, on defia le leges physic que nos ha cognite usque hodie.

“Le physica se ha transformate in un philosophia experimental”, conclude le scriptor e recercator anglese Jim Baggott al fin de su *The Quantum Story: a History in 40 Moments*. Le assignation del ultime Nobel de Physica lo confirma: le premio se divideva inter David Wineland, del Instituto National de Tecnologia in Colorado, e Serge Haroche, del Schola Superior de Paris. Ambes es specialistas in optica, un branca del physica experimental que reuni scientistas dedicate a testar in laboratorio le propositiones theoretic de lor collegas. Le duo obteneva methodos pro selectionar, manipular e mensurar photonos e atomos individualmente, permittente le observation del mundo subatomic. Lor experimentos registrava phenomenos quantic que antea solo existeva in un scala theoretic in que physica e philosophia se confunde.

Le methodos developpate per Wineland e Haroche permitteva registrar le relationes inter subparticulas atomic sin interferer in lor natura. Iste avantiamento va contra un postulation orthodoxe: “le elementos de un realitate empiric se defini per le natura del aparato constructe a fin de medir le systema quantic.” Iste affirmation es complexe pro quicunque; mesmo Albert Einstein jammais se convinceva del theorias quantic le plus audace e confrontava le defensores de tal ideas, inter le quales Niels Bohr. Le unitate fundamental de iste theoria es le *quantum*, un sorta de bricca microscopic de energia que pote actuar ora como un particula, ora como un unda. Le entitates subatomic se characterisa per iste mesme dualitate. Qualificar se como unda o particula dependera sempre de como le observatores desira observar los. Con un mensurator de undas, on trova un unda; con un de particulas, ecce un particula.

Einstein trovava iste ideas intrigante e non credeva que le fonctionnement del natura poteva explicar se secundo le puncto de vista del observator – al minus non scientificamente. Ille questionava le possibilitate de que duo statos de existentia poteva presentar se simultaneamente, e il esseva in iste contexto que ille diceva su celebre sententia “Deo non joca datos con le universo.” In reaction a un articulo sue, Erwin Schrödinger creava in 1935 un experimento imaginari in que un catto es prise durante un hora in un cassa con uranio radioactive e un flasco continente le gas letal cyanato de hydrogenio. Le possibilitate de que le uranio emitteva un particula capace de rumper le flasco e occider le catto esseva 50 per cento, le mesme de que le particula non se

emitteva, le flasco non se rumpeva e le catto restava vivente. Ante que on aperi le cassa e verifica le resultat, le chance statistic de que le catto es vivente o morte es identic. Assi se pretendeva demonstrar le principio quantic. Schrödinger regrettava que on non poteva facer iste experimento con un atomo insulate.

In 1996, totevia, Wineland usava radios laser pro stationar un atomo al centro de un campo electromagnetic e reducer su temperatura al zero absolute, annullante tote possibilitate de movimento spontanee. Con nove discargas de laser, le scientista fortiava le atomo a mover se lateralmente e sur su proprie axe, e observava que le atomo appareva al mesme tempore in duo positiones, distante 80 nanometros le un del altere. In le mesme anno, Haroche prendeva photons inter speculos per un decimo de secunda – in iste spatio de tempore un photon libere percurre 40 mille kilometros, un tour complete circum nostre planeta – e reportava que le particula girava circum su proprie axe in ambe sensos al mesme tempore, cosa inexplicable secundo le pensamiento logic.

Secundo Einstein, le physica quantic es simplemente un instrumento pro previder eventos subatomic sin le exigentia de experimentos practic costose. Su paradoxos e abstractiones surreal face que multes lo vide como un philosophia experimental. Ma lo que ya irrita le physicos es que lor conclusiones ancora incipiente ja se popularisa per le gurus e divinatores qui explica tote lor stupiditates per medio del adjectivo “quantic”. Le physica moderne deveniva troppo complexe pro que on lo submitte al rigor mathematic, ma illo non significa que illo servi de excusa pro le mysticismo.

Adaptate del articulo *Filosofia experimental*, per Filipe Vilicic, publicate in le revista *Veja* le 17 octobre 2012, al occasion del annuncio del Premio Nobel de Physica de 2012.

Se extinguera le frisio?

Le frisio es le idioma de Europa continental le plus proxime al anglese. Lo parla quasi medie million de personas in le extreme nord de Nederland e integra un conjuncto de idiomas minoritari del Union Europee que totalisa 50 milliones de habitantes. Exemplos de iste linguas es le sami del zona arctic, le breton del costa occidental francese e le arberesh, dialecto albanese que supervive in alcun villages del sud de Italia.

Le sorte de tal idiomas varia considerabilemente. “In general, ha crescite le supporto al linguas minoritari”, afferma Meirion Prys Jones, director executive del Juncta del Idioma Gallese. “In le ultime vinti annos, on ha viste un cambio in le perception del gente; on vide como un advantage laboral parlar le gallese.” Tamen, UNESCO classifica como in seriose periculo de disparition le manx, del insula britannic Man, e le kashubiano, del litore polonese. Le ultime februario, le institution notitiava le morte de Viktor Berthold, ultime parlante native del livonio, idioma del zona baltic.

In Leeuwarden, capital del provincia frisie, le Academia Fryske travalia pro que le frisio non ha le mesme destino. “Illo es ancora forte como idioma communitari e va satis ben secundo le parametros europees”, declara Alex Riemersma, director del academia. Le medietate del 600 mille habitantes del provincia parla le frisio como prime lingua, principalmente in le zonas rural. 75 per cento del residentes de Frisia lo parla e 94 per cento lo comprende. Illo es le secunde idioma official de Nederland e es inseniante in tote le cursos scholar in Frisia. Il ha anque radio, television e teatro in frisio, e un cento de libros publicate cata anno. Assi mesmo, Riemersma indica que le frisio curre

periculo, menaciate principalmente per su cosinos del Mar del Nord. “Illo declina per le pression del nederlandese e del anglese”, explica. “Le gente con vision simplistic de lo que lor filios besonia pro ascender in le scala social dice que le frisio non es necessari, que on debe saper plus tosto le anglese.” Riemersma completa que le parlantes de frisio diminue 8 per cento con cata nove generation. In loco de combatter le influencia del anglese, le academia prefere promover le education trilingue ab le prime annos de vita. Le scopo es haber frisios capace de travaliar in um mundo crescentemente in anglese, ma sin abandonar le lingua de lor ancestres. “On nunquam debate contra le anglese, que es quasi un tertie lingua pro le population de Nederland”, explica Riemersma. “Nostre strategia es promover le tres idiomas, de modo que le alumnos ha le mesme nivello in tote illos al fin del education secundari.” Un signal positive es le augmentation del numero de creches de septe a septanta in le ultime vinti annos.

Le provincia Frisia – Friesland in nederlandese, Fryslân in frisio – es situate al extreme nord de Nederland e ha como capital le urbe Leeuwarden.

Le proximitate del frisio con le anglese se origina in le Medioevo, quando le saxones e altere tribos germanic avantiava verso le occidente pro cruciar le Mar del Nord e invader le Insulas Britannic. Le idiomas comenciava a separar se post que William le Conquisitor e su nobiles de parla francese luctava per le controllo de Anglaterra in 1066, tunc sub mano del reges saxon.

“Le facto de que le anglese sia tanto forte es de certe modo un avantage. A mesura que illo deveni un lingua mundial, le gente vole anque continuar usante lor idioma local”, crede Prys Jones, qui es tamben presidente del Rete Europee de Promotion del Diversitate Linguistic. “Il es possibile esser global e anque local, conservante le sentimento de pertinentia”.

Adaptate del articulo *Se extingue el frisio, la lengua más cercana al inglés*, publicate in www.elcastellano.org.

De retorno a casa

Desde su fundación en 1948, Israel vive un dilema de identidad. Le país se declara un nación judía e democrática, ma il ha sempre habite cuestionamento sur como le governmento tracta le citatanos qui non ha adhese al religion estatal.

Le ultime mense octubre, se iniciava le processo de immigration de 2200 descendentes de judeos qui vive in Ethiopia. Malgrado le conversion de lor ancestrales al christianismo, illes desira retornar a lor origines e, principalmente, excambiar lor país de nascentia per altere ubi le PNB per capita es 80 vices plus alte. Alunos ha attendite iste opportunitate ante plus que un decennio. Le governmento israeli intende transportar totes in avion usque martio 2014.

Le existencia de judeos in Ethiopia comenciava a investigar se in 1845, quando missionarios christian reportava que alcun nigros judée non acceptava le Nove Testamento. In le 1970s, un gruppo de rabbis israeli admitteva le origine judée de iste populo. Un del explicationes religiose dice que le regina de Shebah e le rege Salomon generava descendentes in Jerusalem circa 2500 annos retro. Altere lo associa al tribo perditte de Dan, que migrava a Africa in le 6° centennio ante Christo.

Iste rilievo rinascimentale del Battistero di San Giovanni, in Florentia, monstra le union del rege Salomon e le regina de Shebah. Un passage biblic describe como le sapientia e ricchezza del rege hebreo le rendeva famosa a puncto que le regina african voleva cognoscer le. Illa le apportava auro, petras preciose e specias, e ille la satisfaciva in toto lo que illa demandava. Shebah es identificate con Saba, un nation al costa del Mar Rubie cuje regina, secundo le tradition ethiope, haveva un filio del rege Salomon.

Sin relationes diplomatic con le país african, Israel se serviva de su agentes secreta pro transportar circa 8 mille ethiopes inter 1984 e 1985. Le operation terminava quando le prime-ministro Shimon Peres lo revelava publicamente. In 1990, un accordo permitteva rescatar plure milles plus.

Le majoritate del ethiopes es albergate in zonas suburban e recipe classes de lingua hebreo e de judaismo. Post un anno de residentia, illes gania un documento de identitate definitive. A partir de tunc, illes debe confrontar le prejudicio e le disqualification professional. Del 150 mille qui habita le nove patria, pocos ha ascense socialmente.

Le politica migratori israeli demanda que le candidato al citatania ha al minus un granparente judée. Tote le dies, tamen, de 50 a 100 africanos sin ancestralitate judée entra al país a fin de obtener travaglio e un vita melior.

Traducte del original in portugese *De volta para casa*, scripte per Nathalia Watkins e publicate in le revista septimanal brasilian *Veja* le 7 novembre 2012.

Divinationes e abdicaciones

Con le absorption del Statos Papal (756-1870) per un Italia unificate, le Ecclesia Catholic restava sin un sede territorial usque le papa Pio XI e le prime-ministro Benito Mussolini accordava sur le creation de un stato independente sur le Monte Vatican, in Roma. Le enclave murate se extende per 44 hectares, in que es comprise constructiones celebre como le Basilica de Sancte Petro, le Palatio Apostolic e le Cappella Sixtin. Le origine del nomine Vaticano es incerte, e possiblementemente remitte a un village etrusc appellate Vaticanum, stablite sur celle monte ante le foundation de Roma. On associa iste toponymo al parola latin *vates*, que significa propheta o vidente, assi que le nomine del stato pontifical volerea dicer “le terra del divination.” De facto, multes ha essayate divinar qui va esser papa post que Benedicto XVI annunciava su abdicacion le 11 februario – le ultime situation analoge eveniva in 1415, quando Gregorio XII abandonava le papato.

Si le succession papal es ancora un incognita, le veniente occupante del throno nederlandese es ja cognite de totes. Le ultime 28 januario, le regina Beatrix, con 75 annos de etate, annunciava que va abdicar in favor de su filio Willem-Alexander le proxime 30 april, quando le hollandeses commemora lor *Koninginnedag* o Die del Regina. Nederland non ha habite un monarca masculin desde 1890, quando le regina Wilhelmina ascendeva al throno. In 1948 illa abdicava pro su filia Juliana, qui a su torno abdicava pro Beatrix in 1980.

Le campion del bureaucratia

Le constitution in vigor in Brasil esseva elaborate in 1988. Desde tunc, on ha addite 67 emendationes a illo. In ultra, 4,2 milliones de leges federal, statal e municipal se ha create. Le systema tributari se rege per 18 mille leges. Un nave de carga que amarra a un porto brasilian debe emitter 112 documentos in 28 differente officios public ante que le merces pote disimbarcar se.

Annualmente le Banca Mundial divulga un ranking del melior pais pro facer negotios. Del 185 pais constante del lista in 2012, Brasil occupava le 130^e position – le plus ben positionates esseva Singapura e Hong Kong. Officialisar le apertura de un interpresa demanda 13 proceduras bureaucratice e require 119 dies in Brasil – in Singapura, 3 dies es sufficiente. Le preparation de papiros pro le pagamento de impostos consume annualmente 2600 horas de travalio in un compania brasilian, il es dicer 108 dies. Executar judicialmente un contracto incomplete prende in media duo annos. Malgrado

tote iste datos negative, Brasil es hodie un del países le plus attractive al investitores estranier: in 2012 ingressava al economia local 60 milliardos de dollars. Un factor decisive pro illo es que le mercato brasilian ganiava 40 milliones de nove consumidores in le ultime annos, ja que le participation del classe medie in le population total saltava de 38 a 54 per cento inter 2003 e 2012.

Definite le ultime selection qualificate al Cuppa del Confederationes 2013

Con un victoria 1-0 sur le outsider Burkina Faso in le urbe sudafrican Johannesburg, Nigeria vinceva per le tertie vice le Cuppa del Nationes African le 10 februario e deveniva le ultime equipa qualificate al Cuppa del Confederationes a jocar se inter le dies 15 e 30 junio. Le competition se disputa in sex urbes brasilian: Rio de Janeiro, Belo Horizonte, Brasília, Fortaleza, Salvador e Recife. Lo jocara le selection domestic, le campion mundial e europeu Espania, le championes continental Uruguay, Mexico, Japon, Nigeria e Tahiti, plus le vicecampion europeu Italia.

Conversationses e-postal

Certe occasion Patricio Negrete me demandava de commentar alcun dubitas sue distaccate in le sequente excerpto:

Forsan il es un error que io analysa tote lo que io lege proque illo face mi apprentissage plus lente, ma io me senti plus secur. Intertanto, io *continua legente/continua (a) leger (=keep on reading – qual es le forma correcte?)*. Io anque decideva leger le grammatica de Gode e Blair secundo le necessitate. Io habeva viste le expression *io velle facer* in vice de *io facerea*, il me pare alique elegante. Io non es un experto *ma/sed* interlingua debe continuar su disveloppamento natural, al contrario illo pote disparer o simplemente esser un altere lingua construite plus. Io si spera que le orthographia non *cambiar/cambia* pro mantener le revocation del latino classic. Forsan mi opinion es alique romantic.

Mi commentarios esseva tunc le sequentes:

Le aspectu continue se indica in Interlingua per *continua legente* o *continua a leger*, indifferentemente. Le linguas de controlo valida ambe formas, a vices intra le mesme lingua: in Portugal on dicera *continua a ler*, durante que in Brasil le maniera usual de dicer lo es *continua lendo*.

Le conditional con le particula auxiliar *velle* figura in le IED, ma su uso es rarissime. Anque Interlingua ha su archaismos, como qualcunque lingua natural. Le conjunction *sed*, il me pare, prende cammino simile: hodie on usa plus sovente *ma*. Il ha nulle forma de consenso pro iste conjunction, allora on admitte prestar lo de distincte linguas fonte. Officialmente, anque *mais*, prise al francese, pote usar se in iste situation, ben que le espaniol e portugese *mas* non sia autorisate per le canones.

Le orationes conditional futur se expressa de manieras ben diverse in le linguas de controlo, usante le tempores verbal presente o futur in lor modos indicative o subjunctive. In Interlingua, on pote dicer indistinctemente *Io spera que illo non cambia* o *Io spera que illo non cambiar*. On pote mesmo jocar con ambe possibilitates secundo le senso que on desira comunicar: le cambio debe occurrer ja o solmente in le futuro? Al fin, le differentia es ben subtil. Io es anque romantic a respectu del orthographia de Interlingua: on sape que le graphia simplicite es plus facile, ma le traditional es plus charmante.